

ธรรมนูญกวนพะเยากับการเสริมสร้างพลังพลเมือง Phayao Lake Charter and Citizen Empowerment



ชัยวัฒน์ จันธิมา¹, สหัทธยา วิเศษ²

Chaiwat Chantima¹, Sahathaya Wiset²

สถาบันปวงผญาพายาว¹, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา²

Phayao Forum Institute¹,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus²

Corresponding Author, E-mail: chaiwatby009@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะ และ 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวนพะเยา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการสนทนากลุ่ม และถ่ายทอดโดยพะเยาทีวี

ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวนพะเยา เริ่มจากก่อนจัดเวทีได้ประชุมทำความเข้าใจบทบาทคณะทำงานในฐานะผู้อำนวยกระบวนการสื่อสาร การเตรียมข้อมูลธรรมนูญกวนพะเยาให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้เข้าใจเบื้องต้น ในช่วงการถ่ายทอด ได้สร้างบรรยากาศในการพูดคุย แจ้งให้ผู้ชมและผู้เข้าร่วมทราบถึงความเป็นมา หลังการถ่ายทอดสดได้ถอดบทเรียนกระบวนการ รวมทั้งการประเมินผลจากผู้ชมเพจพะเยาทีวีชุมชนในด้านการรับรู้ การมีส่วนร่วม และการสนับสนุนเชิงนโยบาย 2) รูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวนพะเยา รูปแบบแรก การสื่อสารสาธารณะระดับกลุ่มในห้องออกอากาศ ผู้เข้าร่วมเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป้าหมายเพื่อสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในการวิพากษ์นโยบายสาธารณะอย่างสร้างสรรค์ รูปแบบที่สอง การสื่อสารสาธารณะระดับชุมชน ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มคนหลากหลายในชุมชน กำหนดประเด็นการพูดคุยจากประเด็นที่เชื่อมโยงกับชุมชน สถานที่จัดเวทีเป็นสถานที่สาธารณะในชุมชน เป้าหมาย คือ การเข้าถึงพื้นที่สื่อเพื่อมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ รูปแบบที่สาม การสื่อสารสาธารณะระดับกว้าง ผู้ร่วมเวทีเป็นผู้มีส่วนได้



ส่วนเสีย เพื่อออกแบบนโยบายสาธารณะจากประเด็นของท้องถิ่น ช่องทางการสื่อสาร ได้ร่วมมือกับสื่อวิชาชีพในการออกอากาศ โดยใช้สถานที่สาธารณะ เพื่อเปิดกว้างให้ผู้รับฟังได้เสนอความคิดเห็น เป้าหมาย คือ ให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างกระบวนการประชาธิปไตยต่อกิจการสาธารณะ

คำสำคัญ: การเสริมสร้างพลังพลเมือง; การสื่อสารสาธารณะ; ธรรมนูญบ้านพะเยา

Abstract

The objectives of this research are to study processes for Citizen Empowerment by public communication and to develop a pattern for Citizen Empowerment by public communication about Phayao Lake Charter. This is an action research with the group discussion and broadcasted by Phayao Community TV via social media.

The results are found that 1) at first the Citizen Empowerment by public communication about Phayao Lake Charter has a team meeting to inform the roles of researcher as facilitators for communication with the public. It also includes providing information about Phayao Lake Charter to participants and audients before live broadcasting. During live broadcasting facilitators talk to participants and audients to make good atmosphere for discussion. Also, they are informed about the background of the discussion. After live broadcasting it is a group discussion about the forum or lesson learned. Then, it is an evaluation from public communication by Phayao Television Facebook Page audients through perception, participation, and support of the policy. 2) The first pattern for Citizen Empowerment by public communication about Phayao Lake Charter is public communication in a group level in a broadcasting room. The participants are stakeholders. This purpose is to create democratic culture to criticize the public policy positively. The second pattern is in a community level. The participants are different groups of people in communities. The discussion topics benefit to a community. Group discussion is hold in a public space. This purpose is to build communicative skill and to participate in a public agenda. The third

pattern is in a public level. The participants are stakeholders and policy makers of local area. It is made in cooperation with a networking of the professional media for broadcasting. The discussion is hold in a public which audients can watch and comment. This purpose is to make a change in public policy by communities' participation and to create democratic processes for public affairs.

Keywords: Citizen Empowerment; Public Communication; Phayao Lake Charter

บทนำ

จากการสานเสวนาหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาของกว๊านพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ภายใต้โครงการวิจัยเพื่อเสริมสร้างศักยภาพความเข้มแข็งด้านกฎหมายแก่ภาคประชาชน (Legal Empowerment) ศึกษากรณีชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา โดยสถาบันพระปกเกล้า และสถาบันปวงผลญาพายว (2554) มีเป้าหมายเพื่อหาทางออกร่วมกันของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการกว๊านพะเยาทุกกลุ่ม โดยใช้วิธีการสานเสวนาหาทางออกร่วมกัน (Public Deliberation) ผลการศึกษาได้ค้นพบประเด็นปัญหาร่วม และข้อเสนอที่เป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา 3 ด้านคือ 1) ระบบนิเวศกว๊านพะเยา 2) ระบบบริหารจัดการกว๊านพะเยา และ 3) การสร้างจิตสำนึกและการใช้ประโยชน์กว๊านพะเยาร่วมกัน

สำหรับประเด็นที่ 2 เรื่องระบบการบริหารจัดการกว๊านพะเยานั้น มีข้อเสนอ คือ ให้มีกฎหมายเฉพาะพื้นที่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบธรรมนูญกว๊านพะเยา มีสภาพบังคับตามกฎหมาย มีกลไก คือ สภาพัฒนากว๊านพะเยาหรือคณะกรรมการท้องถิ่น เป็นองค์กรที่รับผิดชอบด้านการจัดการกว๊านพะเยาในปี พ.ศ. 2557 สถาบันปวงผลญาพายว ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการสานเสวนาเพื่อออกแบบธรรมนูญกว๊านพะเยาที่พึงปรารถนามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบธรรมนูญกว๊านพะเยาที่พึงปรารถนาที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการแสดงความคิดเห็นในการออกแบบธรรมนูญกว๊านพะเยา โดยการสานเสวนาสู่ทางเลือกที่ทุกคนยอมรับ และเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสาระของธรรมนูญกว๊านพะเยาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ผลจากการวิจัยพบว่า

รูปแบบและหลักการในการร่าง
ธรรมนูญกวีานพะเยา ได้นำมา
ออกแบบร่างธรรมนูญกวีานพะเยา
โดยแบ่งออกเป็น 5 หมวด ได้แก่
หมวดที่ 1 ปรัชญาแนวคิดของ
ธรรมนูญกวีานพะเยา หมวดที่ 2 การ
อนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ การฟื้นฟู
และการพัฒนา หมวดที่ 3 ขอบเขต
พื้นที่การบังคับใช้ หมวดที่ 4 กลไก
หรือองค์กรในการบริหารจัดการ หมวด
ที่ 5 งบประมาณและกองทุน

การดำเนินงานวิจัยเชิง
ปฏิบัติการทั้ง 2 เรื่องดังกล่าว
ดำเนินงานโดยสถาบันปวงผลยาพายว
และสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตพะเยา ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบัน
พระปกเกล้า ทำให้เกิดการพูดคุย
แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของภาคส่วน
ต่างๆ เกี่ยวกับทางออกในการแก้ไข
ปัญหา กวีานพะเยา โดยการมีส่วนร่วม
ของคนพะเยา ผลที่เป็นรูปธรรม คือ
การนำร่างธรรมนูญกวีานพะเยาสู่การ
ปฏิบัติ สถาบันปวงผลยาพายวและ
เครือข่าย ได้นำเสนอนโยบายในเวที
สมัชชาสุขภาพจังหวัดพะเยา พ.ศ.
2556 ให้การรับรองเป็น 1 ใน 7 มติ
สำคัญของจังหวัดพะเยา ร่วมกับ
เครือข่ายสร้างบ้านแปงเมือง จังหวัด
พะเยา จัดเวทีห้อมก้ากักคนพะเยา

และนำเสนอมติธรรมนูญกวีานพะเยา
ร่างธรรมนูญกวีานพะเยาต่อแผนงาน
พัฒนา ลุ่ม น้ำ กวีาน พะเยาใน
พระราชดำริสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ มุลนิธิชัยพัฒนา และ
จังหวัดพะเยา ในส่วนเทศบาลเมือง
พะเยาได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาและบริหาร
จัดการกวีานพะเยา (ศพบก.) ได้มีการ
ลงนามข้อตกลงความร่วมมือกับองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นรอบกวีานพะเยา
องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา
เครือข่ายประมงพื้นบ้านกวีานพะเยา
และสถาบันปวงผลยาพายว

ในปี พ.ศ. 2558 สถาบัน
ปวงผลยาพายวร่วมกับมหาวิทยาลัย
พะเยาและสมาคมสื่อชุมชนจังหวัด
พะเยา ได้จัดทำโครงการก่อตั้ง
สถานีโทรทัศน์ระบบดิจิทัลประเภท
บริการชุมชน “พะเยาทีวีชุมชน”
เพื่อที่จะให้เป็นสื่อชุมชนของคนพะเยา
ดังนั้นเพื่อพัฒนากระบวนการและ
รูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วย
การสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญ
กวีานพะเยา ด้วยกระบวนการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการเรื่อง “ธรรมนูญกวีานพะเยา
กับการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการ
สื่อสารสาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหา กวีาน
พะเยา” โดยการใช้สื่อสารสาธารณะพะเยา
ทีวีชุมชน เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร
เป้าหมาย คือ ให้เกิดการสร้างพลัง
พลเมือง โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน

เนื้อหาของธรรมนูญกวันพะเยา ในการแก้ไขปัญหา กวันพะเยา ด้วยการสื่อสารสาธารณะ โดยการมีส่วนร่วมของคนพะเยา ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงพลังของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในอันที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และแสดงความคิดเห็นในกิจการสาธารณะต่าง ๆ ของท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะในด้านต่าง ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านเนื้อหาธรรมนูญกวันพะเยา

2. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านเนื้อหาธรรมนูญกวันพะเยา

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมือง ด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญกวันพะเยา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา กวันพะเยา โดยให้บุคคลในชุมชนเป็นทั้งเครื่องมือและช่องทางสื่อเพื่อเผยแพร่ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ

ด้านการเมืองภาคพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ ได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจากตัวแทนภาคประชาชน ภาคธุรกิจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนภาควิชาการ ตัวแทนภาคราชการ และตัวแทนประชาสังคม แกนนำและสมาชิกเครือข่ายประมงพื้นบ้านกวันพะเยา ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรที่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และทำกิจกรรมร่วมกันมาก่อนหน้านั้น

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยการจัดเวทีการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การบันทึกภาพเคลื่อนไหวและภาพนิ่ง การสื่อสารสาธารณะ โดยถ่ายทอดสดจากพะเยาทีวีชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ ถ่ายทอดสดผ่านเฟซบุ๊ก และเผยแพร่ผ่านทางยูทูบ และเพื่อสื่อสารความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหาในธรรมนูญกวันพะเยาสู่สาธารณะ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน

1) ขั้นเตรียมตัวก่อนจัดเวทีผู้เข้าร่วมได้รับหนังสือเชิญหรือประสานงานล่วงหน้าพร้อมเอกสารร่างธรรมนูญกวันพะเยา ผู้เข้าร่วมเดินทางมาลงทะเบียน จากนั้นผู้ประสานงานได้เชิญมาพูดคุยเพื่อพบปะ สร้างความคุ้นเคยกันก่อน เมื่อ

ผู้เข้าร่วมมาพร้อม ผู้ดำเนินรายการ ได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ประเด็นในการพูดคุย และกติกาเบื้องต้น พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้เพิ่มเติม ชี้แจงทางเทคนิคด้านการถ่ายทอดสด เพื่อสร้างบรรยากาศในการพูดคุยและความเชื่อมั่นในการแสดงความคิดเห็น

2) ขั้นตอนการถอดบทเรียน สาธารณะ ผู้ดำเนินรายการเชิญผู้เข้าร่วม มายังสตูดิโอหรือพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ โดยจัดวางที่นั่งเป็นรูปวงกลม ผู้ดำเนินรายการทักทาย สร้างความคุ้นเคยในสตูดิโอ มีการซักซ้อมการจับไมค์ ทดสอบระบบภาพและเสียง จากนั้นฝ่ายเทคนิคนับถอยหลังการถ่ายทอดสด เริ่มออกอากาศ โดยเปิดวิดีโอทัศน์ (ภาคผนวก) ความเป็นมาของเวที และประเด็นข้อท้าทายที่จะมีการพูดคุยในครั้งนี้ ผู้ดำเนินรายการกล่าวต้อนรับผู้ชมและให้ผู้เข้าร่วมแนะนำตัวเอง

ผู้ดำเนินรายการนำเสนอรายละเอียดร่างรัฐธรรมนูญกวีานพะเยา ใน 5 หมวด จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมได้ร่วมแสดงความคิดเห็น โดยรอบแรกให้แสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ตนเองสนใจหรือเกี่ยวข้องทุกคนต้องได้จับไมค์โฟน มีการประมวลสรุปเป็นระยะ นำข้อคิดเห็นจากผู้ชมภายนอกมาตอบ และกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมเกิดการแลกเปลี่ยนเพิ่มเติม มี

การสรุปประเด็นที่เวทีได้นำเสนอต่อผู้ชม เป็นภาพรวมของเวทีอีกครั้ง

3) ขั้นตอนการถอดบทเรียน หลังออกอากาศ ให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นส่วนตัวในการเข้าร่วมเวทีครั้งนี้ ก่อนหน้าและหลังจากเวทีจบลง โดยแจ้งว่าจะไม่มีการถ่ายทอดสด แต่ขอบันทึกข้อมูลไว้ใช้ในงานวิจัย ขอความคิดเห็นถึงการจัดเวทีครั้งต่อไป หรือประเด็นอื่น ๆ ที่ชุมชนต้องการให้มีการจัดเวที

หลังจากการประมวลสรุปข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ได้จัดเวทีสื่อสารสาธารณะเพื่อนำเสนอผลการวิจัย และขยายองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาธรรมนูญกวีานพะเยาให้เกิดการนำไปปฏิบัติด้วยการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะ

ผลการวิจัย

1) กระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญกวีานพะเยา ในการแก้ไขปัญหาากวีานพะเยา เริ่มจากก่อนการจัดเวทีได้มีการประชุมทำความเข้าใจในบทบาทของคณะทำงานวิจัยในฐานะผู้เอื้อกระบวนการสื่อสารกับสังคม จัดเตรียมเอกสารข้อมูลธรรมนูญกวีานพะเยา แผ่นภาพนำเสนอและวิดีโอทัศน์

สรุปย่อประเด็นสำคัญ ให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้เข้าใจเบื้องต้นทุกครั้งก่อนถ่ายทอดสด การเตรียมประเด็นคำถาม และข้อตกลงร่วม การเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ การจัดการถ่ายทอด การเตรียมคนดู และเตรียมชุมชน ขั้นตอนที่สองในช่วงการถ่ายทอด มีการสร้างบรรยากาศในการพูดคุย แจ้งให้ผู้ชมทางบ้าน และผู้เข้าร่วมทราบถึงความเป็นมา มีจอโทรทัศน์เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเห็นตนเองหรือบรรยากาศขณะที่ออกอากาศ ขั้นตอนที่สาม หลังจากการถ่ายทอดสดได้ถอดบทเรียนจากกระบวนการ โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม และขั้นตอนสุดท้ายเป็นการประเมินผล การสื่อสารสาธารณะจากผู้ชม ในด้านการรับรู้ การมีส่วนร่วม ความรู้ ความเข้าใจ การสนับสนุนหรือผลักดันเชิงนโยบายจากผู้เข้าชมเพจพะเยาทีวีชุมชน

2) รูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญก๊วนพะเยา รูปแบบแรก การสื่อสารสาธารณะระดับกลุ่มในห้องออกอากาศ ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีการแยกเวทีกลุ่มย่อย และรวมกลุ่มใหญ่ การมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีเป้าหมายคือ การสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในการวิพากษ์นโยบายสาธารณะอย่างสร้างสรรค์ รูปแบบที่

สอง การสื่อสารสาธารณะระดับชุมชน ผู้เข้าร่วมเวทีเป็นกลุ่มคนหลากหลายในชุมชน กำหนดประเด็นการพูดคุยจากการผลประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับชุมชน สถานที่จัดเวทีเป็นสถานที่สาธารณะ จัดเวทีด้วยการสนทนากลุ่มเป้าหมายคือ ให้เกิดทักษะการสื่อสารระดับชุมชน การเข้าถึงพื้นที่สื่อเพื่อมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ และรูปแบบที่สาม การสื่อสารสาธารณะระดับวงกว้าง ผู้ร่วมเวทีเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายสาธารณะ เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และออกแบบนโยบายสาธารณะ กำหนดประเด็นการพูดคุยของท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้น นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับชุมชน จังหวัดและประเทศ ช่องทางการสื่อสารได้ร่วมมือกับเครือข่ายสื่อวิชาชีพในการออกอากาศ โดยใช้สถานที่สาธารณะเพื่อเปิดกว้างให้ผู้รับฟังได้เข้ามามีส่วนร่วมหรือเสนอความคิดเห็น มีเป้าหมายคือ ให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างกระบวนการประชาธิปไตยที่มีต่อกิจการสาธารณะ

3) บทเรียนจากการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญก๊วนพะเยา

(1) บทเรียนที่ได้ด้านปัจจัยที่ทำให้เวทีสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม สามารถช่วยเสริมสร้างพลเมืองได้ดี คือ สารหรือประเด็นร่วมที่กำหนดโดยชุมชนเป็นที่ต้องการของท้องถิ่น และสื่อประกอบด้วยองค์กรหรือสถาบันสื่อที่มีความเป็นกลางเอื้อให้เกิดการพูดคุยอย่างเปิดเผย ด้านเงื่อนไข คือ การจัดวางพื้นที่และเวลาอันเหมาะสมแก่การพูดคุย และด้านข้อจำกัด คือ ช่องทางในการสื่อสาร ซึ่งยังไม่สามารถเข้าถึงประชากรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยส่วนใหญ่ได้ ยังคงอยู่ในสื่อออนไลน์ (เฟซบุ๊ก)

(2) องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ประเด็นร่วมในการสร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม เกิดจากการพิจารณาร่วมกันจากกลุ่มคนในชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการพัฒนาหรือนโยบายของรัฐ โดยรูปแบบและกระบวนการสื่อสารสาธารณะที่เหมาะสมกับชุมชน และกระบวนการหลากหลาย มีการเชื่อมโยงประเด็นที่สังคมต้องการรับรู้ มีช่องทางที่เข้าถึงได้ง่าย มีการยกระดับการพูดคุย เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและเห็นพัฒนาการของการแก้ไขปัญหา

(3) การนำไปประยุกต์ใช้ มี 3 กรณี ได้แก่ 1) กรณีปัญหาที่มีความเร่งด่วนหรือขัดแย้งสูง เบื้องต้นอาจนัด

หมายพูดคุยแกนนำเป็นการเฉพาะก่อน เพื่อสร้างข้อตกลงหรือกติการ่วมกัน โดยจัดให้มีชุดคำถามหรือประเด็นชุดเดียวกัน แสดงความคิดเห็นภายในกรอบกติกาที่ตกลงทั้งสองฝ่าย 2) กรณีเป็นโครงการพัฒนาหรือนโยบายขนาดใหญ่ ที่มีความเกี่ยวข้องหรือผลกระทบในวงกว้าง อาจเชิญบุคคลภายนอกมาร่วมได้ แต่ข้อเสนอหรือการตัดสินใจควรเป็นของคนในชุมชน และ 3) กรณีที่เป็นประเด็นภายในองค์กรหรือหน่วยงาน ต้องการสร้างประชาคมตีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ควรให้มีเอกสารประกอบ ผลดี ผลเสียของกิจกรรมนั้น ๆ และหาทางออกร่วมกัน โดยใช้กระบวนการหาฉันทามติ

อภิปรายผล

1) กระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญกวีานพะเยา ในการแก้ไขปัญหา กวีานพะเยา เริ่มจากก่อนการจัดเวทีได้มีการประชุมทำความเข้าใจในบทบาทของคณะทำงานวิจัยในฐานะผู้เอื้อกระบวนการสื่อสารกับสังคม จัดเตรียมเอกสารข้อมูลธรรมนูญกวีานพะเยา แผ่นภาพนำเสนอ และวีดิทัศน์สรุปย่อประเด็นสำคัญ ให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้เข้าใจเบื้องต้นทุกครั้งก่อนถ่ายทอดสด การเตรียมประเด็นคำถาม

และข้อตกลงร่วม การเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ การจัดการถ่ายทอด การเตรียมคนดู และเตรียมชุมชน ขั้นตอนที่สองในช่วงการถ่ายทอด มีการสร้างบรรยากาศในการพูดคุย แจ้งให้ผู้ชมทางบ้าน และผู้เข้าร่วมทราบถึงความเป็นมา มีจอโทรทัศน์เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเห็นตนเองหรือบรรยากาศขณะที่ออกอากาศ ขั้นตอนที่สาม หลังจากการถ่ายทอดสดได้ถอดบทเรียนจากกระบวนการ โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม และขั้นตอนสุดท้ายเป็นการประเมินผล การสื่อสารสาธารณะจากผู้ชม ในด้านการรับรู้ การมีส่วนร่วม ความรู้ ความเข้าใจ การสนับสนุนหรือผลักดันเชิงนโยบายจากผู้เข้าชมเพจพะเยาทีวีชุมชน ประเด็นการวิจัยนี้สอดคล้องกับ Balit (2002) ที่กล่าวว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการกระจายอำนาจการจัดสรรทรัพยากรและการกำหนดแนวทางการพัฒนาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่ โดยการสร้างโอกาสทางการสื่อสาร และใช้สื่อเพื่อเพิ่มพลังให้กับเสียงและการต่อรองระหว่างประชาชนรากหญ้าที่ไม่มีอำนาจกับผู้มีอำนาจ โดยเชื่อว่าแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือที่มีพลังสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อบุคคลและชุมชนในทิศทางที่ดีขึ้น โดยการใช้สื่อหรือเทคโนโลยีเป็น

เครื่องมือ ขั้นตอนที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการสื่อสารประกอบด้วย 1) การเลือกคนที่จะมาเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้อำนวยการความสะดวกในกระบวนการ โดยผู้ที่จะมาเป็นพี่เลี้ยงควรเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมทักษะด้านการสื่อสาร การจัดการกลุ่ม ทักษะการสร้างโอกาสในการพูดคุย อภิปรายร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทักษะการสร้างพลวัตกลุ่มและการสื่อสารภายในกลุ่ม 2) การฟังเสียงประชาชนหรือคนในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้อง เกิดขึ้นก่อนในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับความต้องการของคนในชุมชนว่ามีความรู้ ทักษะและมีความปรารถนาอย่างไร และมีแนวทางทำอย่างไร รวมถึงความรู้สึกลึกซึ้งที่มีต่อศักยภาพของตนเอง และชุมชนต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน และ 3) การสร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ ระหว่างพี่เลี้ยงและประชาชนหรือคนในชุมชน ซึ่งขั้นตอนนี้อาจใช้เวลาการสร้างความสัมพันธ์และทำงานร่วมกันมากกว่าขั้นตอนอื่น

2) รูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะแบบมีส่วนร่วม ผ่านธรรมนูญกวนพะเยา รูปแบบแรก การสื่อสารสาธารณะระดับกลุ่มในห้องออกอากาศ ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีการแยก

เวทีกลุ่มย่อย และรวมกลุ่มใหญ่ การมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีเป้าหมาย คือ การสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในการวิพากษ์นโยบายสาธารณะอย่างสร้างสรรค์ รูปแบบที่สอง การสื่อสารสาธารณะระดับชุมชน ผู้เข้าร่วมเวทีเป็นกลุ่มคนหลากหลายในชุมชน กำหนดประเด็นการพูดคุยจากการผลประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับชุมชน สถานที่จัดเวทีเป็นสถานที่สาธารณะ จัดเวทีด้วยการสนทนากลุ่มเป้าหมายคือ ให้เกิดทักษะการสื่อสารระดับชุมชน การเข้าถึงพื้นที่สื่อเพื่อมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ และรูปแบบที่สาม การสื่อสารสาธารณะระดับวงกว้าง ผู้ร่วมเวทีเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายสาธารณะ เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และออกแบบนโยบายสาธารณะ กำหนดประเด็นการพูดคุยของท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้น นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับชุมชน จังหวัดและประเทศ ช่องทางการสื่อสารได้ร่วมมือกับเครือข่ายสื่อวิชาชีพในการออกอากาศ โดยใช้สถานที่สาธารณะเพื่อเปิดกว้างให้ผู้รับฟังได้เข้าร่วมชมหรือเสนอความคิดเห็น มีเป้าหมายคือ ให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับศรัณยู หมั่นทรัพย์ (2550) กล่าวถึงการสร้าง การมีส่วน

ร่วมในกิจการสาธารณะของประชาชน หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจการสาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตสาธารณะหรือชีวิตส่วนรวมดีขึ้น มีการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อสภาพส่วนรวมและการเมือง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพทางการเมืองและชีวิตสาธารณะ ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ตั้งแต่การออกเสียงเลือกตั้ง การวิพากษ์วิจารณ์ การกำหนดนโยบายหรือกฎหมาย การเคลื่อนไหวทางการเมือง การยื่นหยัดทางการเมืองในประเด็นต่างๆ หรือการแสดงพลังในการผลักดันทิศทางการเมือง

3) บทเรียนจากการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวันพะเยา พบว่าปัจจัยที่ทำให้เวทีสื่อสารสาธารณะสามารถช่วยเสริมสร้างพลเมืองได้ดี คือ สารหรือประเด็นร่วม ที่กำหนดโดยชุมชนเป็นที่ต้องการของท้องถิ่นและสื่อ ประกอบด้วย องค์กร หรือสถาบันสื่อ ที่มีความเป็นกลางเอื้อให้เกิดการพูดคุยอย่างเปิดเผย ด้านเงื่อนไขคือการจัดวางพื้นที่และเวลาอันเหมาะสมแก่การพูดคุย ประเด็นนี้สอดคล้องกับทิวนิดา วินิจจะกุล (2552) กล่าวว่าการทำงานของสื่อมวลชนสนใจเรื่องที่เป็นกระแสความสนใจของประชาชนวงกว้าง ดังนั้นหากข้อมูลที่น่าสนใจมี

ความเกี่ยวพันกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของสังคม หรือตรงกับวาระที่สำคัญของสังคม ข้อมูลหรือประเด็นที่เรานำเสนอก็จะได้รับความสนใจมากขึ้นเป็นพิเศษ และถ้าเราจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับสถานการณ์ หรือให้ทางออกกับสังคมได้ในวาระนั้น ๆ ประเด็นที่เรานำเสนอก็จะได้รับความสนใจสูงขึ้น ดังนั้น สื่อต้องพร้อมที่จะให้ข้อมูลที่ชัดเจน และมีบุคลากรที่พร้อมจะสื่อสารด้วย ด้วยความรวดเร็ว และทันต่อสถานการณ์

ในการสร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะของชุมชน เกิดจากการพิจารณาร่วมกันจากกลุ่มคนในชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการพัฒนาหรือนโยบายของรัฐ โดยรูปแบบและกระบวนการสื่อสารสาธารณะที่เหมาะสมกับชุมชน และกระบวนการหลากหลาย มีการเชื่อมโยงประเด็นที่สังคมต้องการรับรู้ มีช่องทางที่เข้าถึงได้ง่าย มีการยกระดับการพูดคุย เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและเห็นพัฒนาการของการแก้ไขปัญหา สอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2548) ที่กล่าวว่าพลเมืองคือความรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่ม ชุมชน และเกี่ยวข้อง กับเรื่องของสิทธิและความรับผิดชอบ ในฐานะสมาชิก อีกทั้งยังต้องปฏิบัติตนในการมีสิทธิและการปฏิบัติตาม

กฎระเบียบของชุมชน สังคม ความสามารถมีส่วนร่วมในการออกแบบสังคมได้ด้วย โดยนัยนี้พลเมืองจึงมิใช่เพียงผู้มีสิทธิและความรับผิดชอบ แต่หากรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์และการมีอิทธิพล เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ด้วย

สรุป

จากการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านเนื้อหาของธรรมนูญกวีานพะเยา พบว่า ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการและรูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญกวีานพะเยา ที่มีความเหมาะสมกับชุมชน และกระบวนการหลากหลาย มีการเชื่อมโยงประเด็นที่สังคมต้องการรับรู้ มีช่องทางที่เข้าถึงได้ง่าย มีการยกระดับการพูดคุย เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและเห็นพัฒนาการของการแก้ไขปัญหา ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางในการประยุกต์การเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะ 3 กรณี ได้แก่ กรณีปัญหาที่มีความเร่งด่วนหรือขัดแย้งสูง เบื้องต้นอาจนัดหมายพูดคุยกันเป็นการเฉพาะก่อน เพื่อสร้างข้อตกลงหรือกติการ่วมกัน โดยจัดให้มีชุดคำถามหรือประเด็นชุดเดียวกัน แสดงความคิดเห็น

ภายในกรอบกติกาที่ตกลงทั้งสองฝ่าย กรณีที่เป็นโครงการพัฒนาหรือ นโยบายขนาดใหญ่ ที่มีความเกี่ยวข้อง หรือผลกระทบในวงกว้าง อาจเชิญ บุคคลภายนอกมาร่วมได้ แต่ข้อเสนอ หรือการตัดสินใจควรเป็นของคนใน ชุมชน และกรณีที่เป็นประเด็นภายใน องค์กรหรือหน่วยงาน ต้องการสร้าง ประชาคมใดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ควรให้มี เอกสารประกอบ ผลดี ผลเสียของ กิจกรรมนั้น ๆ และหาทางออกร่วมกัน โดยใช้กระบวนการหาฉันทามติ

ทั้งนี้ ใน กระบวนการ ดำเนินงานวิจัย ทำให้เกิดการพัฒนาระเบียบวิธีมาตรฐานกฎบ้านพะเยาทั้งด้านที่เป็นความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อเสนอและ นวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาบ้านพะเยา เพิ่มเติมจากร่างธรรมนูญเดิม ในประเด็นขอบเขตการบังคับใช้ ขยาย ไปยังพื้นที่หมู่บ้าน/ตำบลที่อยู่ต้นน้ำ และปลายน้ำบ้านพะเยา การเพิ่ม บทบาทของชุมชน และหน่วยงานใน กลไกหรือองค์กรบริหารจัดการบ้านพะเยา โดยได้นำเสนอประเด็น ธรรมนูญบ้านพะเยาเข้าสู่ 5 ประเด็น ขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อคุณภาพชีวิต ที่ดี ในเวทีสองทศวรรษสร้างบ้านแปง เมืองพะเยาต่อหน่วยงานรัฐ และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นอกจากนี้ได้ทำให้เกิด ช่องทางแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีพื้นที่

กว้างขวางขึ้น สร้างการเข้าถึงในการ แสดงความคิดเห็นที่มาจากหลากหลาย กลุ่ม และส่งเสริมเสรีภาพในการ แสดงออก การมีส่วนร่วมในการ ออกแบบกติกา เวทีและสื่อสารต่อ สาธารณะเป็นที่เปิดเผย และมีพันธะ สัญญาที่เกิดจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยน และนำเสนอผ่านช่องทางการสื่อสาร ออนไลน์จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและมี บทบาทในการพัฒนาบ้านพะเยา ซึ่ง ได้พัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนพูดคุยใน ประเด็นนโยบายสาธารณะอื่น ๆ ที่เกิด ปัญหาขึ้นในขณะนั้น ได้แก่ เวทีพระ ตำนกบ้านพะเยา เวทีทางจักรยาน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา การพูดคุย แบบออกแบบอนาคตเมืองเชียงคำ เวที การมีส่วนร่วมของกลุ่มการเมืองภาค ประชาชนกับการมีส่วนร่วมในจังหวัด พะเยา

กล่าวได้ว่า การออกแบบเวที สื่อสารสาธารณะในรูปแบบนี้ จะช่วย ให้กระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนกว้างขวางขึ้น นั่นคือ การ สร้างระบบกลไกการเชื่อมโยงผ่าน “สื่อสาธารณะ” หรือ “สื่อชุมชน” จะเป็นกระบวนการที่ย่นระยะทางทาง ความคิด ความรู้ และการแสวงหา ทางออกให้กับภาคประชาชนและ นโยบายได้ง่ายขึ้น ด้วยเทคโนโลยีที่มี ต้นทุนถูกลง มีระบบการรับส่งหรือ ตอบกลับง่ายและสะดวกต่อการเข้าถึง

ทั้งสองฝ่าย เป็นอิสระ เปิดเผย โปร่งใส และตรวจสอบได้ เวทีสื่อสารสาธารณะ ทำให้ทุกคนเห็นภาพรวมของการแก้ไข ปัญหา บทบาทของแต่ละภาคส่วนที่มีการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างพลังให้แก่กลุ่มคน องค์กร หน่วยงาน ได้สานพลังกัน กำหนดทิศทางของนโยบาย และสำนึก ในความเป็นเจ้าของต่อไป ซึ่งการเสริมสร้างพลังพลเมือง ผ่านเวทีสื่อสาร สาธารณะ โดยใช้ “ประเด็นร่วม” เป็นเครื่องมือเบื้องต้น จะเป็นการ ผักฝนทักษะในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตามระบอบประชาธิปไตยในอนาคตตนเอง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ ดังนี้ (1) ควรให้มีการจัดเวทีสื่อสาร สาธารณะในลักษณะนี้ ขยายไปยังกลุ่ม อื่นๆ โดยเฉพาะในชุมชนโดยรอบกว๊าน พะเยาในประเด็นสาธารณะอื่น ๆ ใน

อนาคตจะทำให้เกิดการสื่อสารสร้างความเข้าใจ และหาทางออกให้กับ ชุมชนมากขึ้น ซึ่งอาจจะมีการจัดเวที เดือนละ 1 ครั้ง (2) ควรให้ชุมชนหรือ ผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนดเนื้อหา หรือ ประเด็นในการจัดเวที โดยมีคนกลาง ที่มาจากสถาบันการศึกษา หรือสถาบัน ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เป็น ผู้สนับสนุนหรือเอื้อกระบวนการ เพื่อให้เกิดความเป็นกลางต่อผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียหลายฝ่าย และ (3) ควรมีการ กำหนดรูปแบบ และวิธีการของ กระบวนการสื่อสารสาธารณะ เช่น การกำหนดกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย การ จัดสรรพื้นที่และบรรยากาศอันเหมาะสม กับกลุ่มคนตามวิถีวัฒนธรรม การสร้าง ภาพให้เกิด “ตัวตน” ของพลเมืองใน สื่อสาธารณะ และการกำหนด “สาร” ประเด็นที่จะนำเสนอต่อฝ่ายนโยบาย และสังคมให้มีความชัดเจน

บรรณานุกรม

- เดวิด แมทธีวส์ เขียน, วันชัย วัฒนศัพท์ แปล. (2552). *การเมืองภาคพลเมือง*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ออฟเซต.
- จารุวรรณ แก้วมะโน. (2555). *รายงานการประเมินโครงการสร้างสำนักพลเมือง*. สำนัก ส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. *รายงานการวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นพลเมืองในประเทศไทย*. สถาบันพระปกเกล้า. (เอกสารอัดสำเนา).
- ธงชัย สายแม่จัน. *กระบวนการสื่อสารชุมชนท้องถิ่น*. สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2561, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/65018>

- ธัญรัช วิภัติภูมิประเทศ. (2556). รายงานการวิจัยการศึกษาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของ นักศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.
- ธัญศญา ธรรมิสกุล. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมจิตสาธารณะของนักศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพวิทยาลัยเทคโนโลยีอรรถวิทย์พัฒนวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยเทคโนโลยีอรรถวิทย์พัฒนวิชาการ.
- ลดาวัลย์ แก้วสินวล. (2552). การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา ปัตตานี และ นราธิวาส). สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2561, จาก <https://www.isranews.org/thaireform-data-strategy/item/14040--3-.html>
- เลิศพร อุดมพงษ์. บทความการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic/Citizenship Education) ในการส่งเสริมบทบาทของภาคพลเมืองในการเมืองระบบตัวแทน: แนวทางที่ยั่งยืนผ่านประสบการณ์จากต่างประเทศ. สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า (เอกสารอัดสำเนา).
- วนิดา วินิจจะกุล. แนวคิดและเครื่องมือที่ควรรู้เพื่อการสื่อสารสาธารณะและกรณีศึกษารณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่. สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2561, จาก http://www.tja.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1826:2010-06-29-10-47-04&catid=123:-11&Itemid=21.
- วิสุทธิ โพธิแท่น. (2550). แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2558). คู่มืออำนาจในการเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร: เอพี.กราฟฟิค ดีไซน์และการพิมพ์.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (วปส.). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2556). ปฏิรูปประเทศไทย ปฏิรูปโครงสร้างอำนาจ เพิ่มพลังพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งและพับลิชชิ่ง.
- สมชาย พงษ์พัฒนาศิลป์ และเผ่าพันธุ์ ขอบน้ำตาล. (2553). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเจริญรัฐการพิมพ์.

- สุรพล สุยะพรม. (2548). *การเมืองการปกครองของไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2548). *ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ศรัณยู หมั่นทรัพย์. (2550). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง: ฐานรากของการเมืองภาคพลเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- Balit, S. In Foreword. White, S.A. (eds.), (2002). *Participatory Video Images that Transform and Empower*. New Delhi: Sage Publication India Pvt Ltd.
- Boafo, S.T.K. (2000) . Introduction in Boafo, S.T.K. (ed). *Promoting Community Media in Africa*, UNESCO.
- Carpentier, N. (2011). *Media and Participation: A Site of Ideological-democratic Struggle*. Chicago: The University of Chicago Press.